

П.І. Штойко

ЕКОЛОГІЧНИЙ ІМПЕРАТИВ У КОНТЕКСТІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Загострення екологічної ситуації, особливо в Україні з її суперечливим і складним комплексом проблем, загрожує життю людини та існуванню нації у цілому. Збереження природного середовища є органічною потребою національно-культурного та соціально-економічного відродження українського народу. Нинішні умови національно-державного відродження сприяють об'єктивному відтворенню історичного минулого, утвердженню позитивного досвіду відносин із природою, збереженню довкілля та його відновленню. Національне відродження України створило передумови для активізації громадської природоохоронної активності населення, реалізації нових державних екологічних підходів.

Нове світобачення в сучасних умовах набуває не тільки наукового значення. Легітимність політики цивілізованих держав у ХХІ ст. здебільшого визначатиметься її екологічною складовою, коли вона займатиме провідне місце у соціально-економічних структурах.

Природа і людина знаходяться у функціональній єдності і взаємодії: соціально-економічній і національно-екологічній.

Природоохоронна діяльність в недалекому минулому не завжди підлягала під суспільно-ідеологічний пріоритет, тому рішення урядової верхівки колишнього СРСР і УРСР з їх технократично адміністративно-командним мисленням ігнорувало справжнє екологічне становище країни, вводило в облуду і власну, і світову громадськість, - гребуючи практичним і виховним досвідом титульного етносу, його національно-екологічними цінностями, які склалися історично і передавалися від покоління до покоління з усім різноманіттям його обрядів і народною творчістю.

Український етнос формувався протягом тривалого історичного часу, пристосовуючись до фізико-географічних умов, збагачуючи історичний досвід природокористування. Руйнування національних традицій призвело до ліквідації раціональних, економічно оправданих і вивірених, національно усталених засад відношення етносу до природного середовища. Із-за умов формування утилітарно-прагматичного ставлення до природи як джерела ресурсів діяльності людини відбувалися зміни в поглядах на відношення суспільства та природи і особи зокрема, – йшов процес відчуження людини від довкілля. Природа сприймалася невичерпною у своєму багатстві, в той час як людина і природа утворюють природно-історичний процес тривалого взаємозв'язку і взаємодії. У цьому взаємозв'язку ми відчитуємо прояви тенденцій до наукового і світоглядного синтезу в усій його різноманітній єдності. Екологічна ланка виступила головним стрижнем формування міждисциплінарного напрямку, який ґрунтується на принципі оптимізації людини і природи – органічного взаємозв'язку світосприйняття і забезпечує усвідомлення себе невід'ємною частиною, формування особистої відповідальності кожної людини. У такому

аспекті природа виступає не як простий об'єкт чи матеріал того чи іншого, наприклад, технічного споживання і використання. Вивчаючи єдність системи "людина-природа" як цілісної системи зв'язків зі складними протиріччями і глибокою екологічною кризою, нині необхідно відзначити, що це наслідок антропоцентризму – влади людини над природою з невпинним розширенням її впливу і створенням нових засобів виробництва, а отже, і подальших змін природного середовища.

Екологічна діяльність зумовлена діяльністю людини і загострюється з розвитком науково-технічного потенціалу. Розв'язання екологічних проблем вимагає використання методів інших наук, методологічного збагачення із системним підходом до дійсності і конструктивним напрямком досліджень.

Людина, активно перетворюючи природу, не повинна покидати розумні межі: і активне перетворення природи, і обережний негативізм не повинні вбивати творчі можливості людини, щоби уникнути гіпертрофічності, поняття її свободи тощо. Особливого значення набувають методологічні позиції дослідження у взаєминах людини і природи, і не стільки для аналізу суті проблеми, як для осмислення шляхів її вирішення. В залежності від особливостей підходу до екологічної проблеми змінюються уявлення про роль науки, і про ті зміни, які можуть або повинні відбутися в самій науці. Знання, пов'язані з екологічною проблематикою, віддзеркалюють системність і цілісність підходів, виявлення інтегративних тенденцій, появу нових завдань і шляхів їх вирішення. Екологічні проблеми, шляхи їх розвитку передбачають можливість встановлення більш прийняттого варіанту чи діалогу з природою. І в цьому діалозі загальнолюдські цінності сприймаються з позицій національного підґрунтя кожного етносу і кожної нації, її культури, моральних традицій тощо. Однак, зазначимо, що велика кількість концепцій, методологій, різного роду проєктів радикального поліпшення екологічної ситуації не змінило, тому чимало дослідників вважають науку і техніку причиною глобальної екологічної кризи.

І природа, і довкілля в Україні є надто загрозеним, до того ускладнене економічною, соціальною і політичною ситуацією. Відзначимо, специфіка відносин розвинутого суспільства, технічно та індустріально оснащеного, навряд, чи сприятиме формуванню ідеї гармонії людини до природи. Адже техногенна цивілізація поглибила і відсторонила людину від природи, утвердивши в ній світоглядні принципи, які були пануючими в системі культури тієї чи іншої історичної доби. Обоюдною природу, людина прагматично змінювала її, і все більше посилювала відчуженість свою над природою. Лише в античні часи вона була з'єднана з природою. З появою держави у людини сформувався світогляд до природи як до власності. Відчуженість людини від природи породила протистояння, її власні потреби стали понад усе. "Імморальність" природознавства і технократизм нинішнього світогляду активно критикуються гуманітарними науками.

Історичний процес становлення, функціонування і розвитку етносу і суспільства як цілісного природно-соціо-культурного утворення має певну упорядкованість безлічі людей і етносів, які в культурі створюють і відтворюють особливості менталітету і різноманітних аспектів життя етносу, найважливіші досягнення якого укорінені в його традиціях. Культура розвивається у процесі організації основних структурних одиниць людства – етносів (етногенезу і націогенезу) і для свого впорядкування потребує творчих зусиль, без яких вона

згасає. Спустошення впродовж сторіч життєвого простору українців, із руйнацією довкілля, в якому живемо, спричинює низьку культуру, в т.ч. і політичну як наслідок бездержавності, що не сприяє закріпленню в народі високого рівня життя, надійності і стабільності, культури та демократії, а це можливе за умови, плекання глибинних ідентифікаційних і ментальних особливостей людей і суспільних груп, тобто духовних цінностей. Запорукою усвідомлення етнічної спільності є неперервність етнічних процесів. Формування нації зумовлене певною територіальною економічною, духовною єдністю. Нація, усвідомлюючи сутність свого існування, знаходить свій вияв у цілеспрямованій політичній діяльності і єдності, оскільки і етнос, і нація є генетично споріднені. Етнос усвідомлюється нацією як минуле. Тому за таких умов етнічна ідентичність збігається з національною, яка правда, потребує політичної незалежності і прагне до створення незалежної держави. Очевидною проблемою в національній державі, яка сформувалася з кількох етносів може виступати право “корінних” і “некорінних” народів, етносів і етнічних груп, ін. Багато сучасних проблем титульного етносу в Україні з іншими етнічними групами пояснюється його історичним минулим, втручанням сусідніх держав, які панували, у природний процес етнонаціонального розвитку українців. З утворенням незалежної Української держави, національно-державна ідея повинна втілити як національний патріотизм, так і враховувати регіональні відмінності, із тим, щоб не допустити протистояння корінного етносу з іншими етнічними меншинами в організмі українського суспільства.

Сутність антропоцентричної спрямованості, людиновимірності і т.і. полягає в тому, що біосфера, весь її ресурсний потенціал і окремі екосистеми розглядається людиною під кутом зору власної життєдіяльності. Компенсувати і оптимізувати, відновити і зберегти структурно-функціональну організацію природних екосистем, зберегти їх у стані стійкої рівноваги – основне завдання цивілізації. Екологічний імператив вимагає нових методологічних обґрунтувань підтримуваного розвитку не за фінансовими критеріями економічного ефекту, залишаючи відстороненим решту природного світу. Принципи і критерії природокористування етносу в природі в різні історичні епохи змінювалися і трансформувалися, утворюючи своєрідну модель синтезу цих процесів.